

ХУДОЖНЯ СЕМАНТИКА ДИТЯЧИХ СПОГАДІВ У РОМАНІ ЕМІ ТАН “ДОЧКА КОСТОПРАВА”

Наталія Жлуктенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено аналізу семантики дитячих спогадів у структурі роману сучасної американської письменниці Емі Тан “Дочка костоправа”, в якому цей вид ретроспекції функціонує на рівні психологічної та культурної мотивації пошуків ідентичності.

Ключові слова: конфлікт матері та дочки; психологічний комплекс; патріархальна мораль; спогад; культурна пам’ять; мовлення; текст.

У проблемі візуалізації дитини в сучасній літературі на особливу увагу заслуговує американська мультикультурна проза, оскільки в характерних для неї процесах ревізії моделей національної ідентичності та у створенні етико-естетичних засад нового мислення, якому вона сприяє, феномен дитинства набуває особливої ваги. Це духовне поняття є структуротворчим передусім у автобіографічній прозі та в розмаїтих художніх формах становлення особистості. До того ж, у творах з міфотворчою тенденцією, загалом органічною для мультикультурної прози, концепт дитини також дуже важливий.

В обраному для аналізу творі “Дочка костоправа” (“The Bonesetter’s Daughter”, 2001) американської романістки китайського походження Емі Тан візуалізація образу дитини має і психологічну, і міфопоетичну функцію. Художня семантика дитячих спогадів може бути предметом наукового зацікавлення для обох рівнів тексту. Проте для такого дослідження треба враховувати контекст рецепції сучасної азійсько-американської культури та місце в ній доробку Е. Тан.

Зміна суспільно-культурної парадигми в Сполучених Штатах триває вже досить довго, тому дослідники виявляють стабільний інтерес до різних сегментів мультикультурного поля американської прози. Перехід американської словесності від “універсуму” до “плюриверсуму” [1] позначився на багатьох літературних формах і жанрах. В Україні найактивніше вивчали афро-американську частину цього культурного комплексу, тоді як інші його компоненти, зокрема, доробок азійсько-американських авторів, поки що представлені досить скупо. Стосовно останньої проблеми, то маємо ґрунтовну розвідку Наталії Висоцької [2] та низку публікацій про індійську літературу в американському літературному процесі [3]. Доробок Емі Тан у працях українських та російських [4] американістів фігурує переважно в оглядових статтях. Американська ж критика уважно стежить за її творчістю.

Провідною темою романів Емі Тан вважають зображення стосунків матерів та доньок – розробляти її вона почала ще в дебютному творі “Клуб радості та удачі” (1989), перекладеному вже сімнадцятьма мовами світу. Хоча головні персонажі її романів – китайці чи американці китайського походження, Е. Тан не вважає себе речницею тільки цієї етнічної групи. Жіночий дискурс Е. Тан радше фемінний, аніж феміністичний; так само далека від радикалізму її світоглядна позиція. Активно оперуючи в письменницькій практиці історико-культурними й політичними реаліями, вона, однак, виступає проти того, щоб убачати в літературі форму соціо-

логії чи політики. Керол Куджек має рацію, стверджуючи, що Е. Тан досліджує скоріше індивідуальні й родинні зв'язки, аніж міжкультурні [5].

З погляду постмодерної критики, жанрово-тематичний вибір авторки апелює до читачьких очікувань не надто високого рівня: у жіночому романі “вічні” теми часто побутують у достоту тривіальної версії. Утім прихильні до авторки критики вважають, що завдяки психологічній майстерності в чотирьох сімейних сагах (від цієї форми вона відійшла лише в романі “Save Fish from Drowning”, 2006) Е. Тан уникла самоповтору. Неординарність жіночих характерів у романі “Дочка костоправа” частково визначив їхній зв'язок із особистим досвідом авторки: відомо, що через потребу дотримуватися “імміграційної легенди” та відповідної їй фіктивної біографії мати письменниці тільки перед смертю відкрила їй своє справжнє ім'я, ім'я її бабусі та сімейне минуле. Присвятивши свій третій роман їхній пам'яті, Тан, проте, глибоко переосмислила власну сімейну історію і тим долучила читачів до драматичних перипетій китайсько-американського досвіду ХХ століття.

Втілені письменницею “жіночі історії” (феміністична критика іменувала б їх “herstories”) заохочують і до ширшої інтерпретації. Емі Тан – донька іммігрантів у першому поколінні, відтак наскрізна тема материнських та дочірніх стосунків у її творах своєрідно узагальнює проблеми інтеграції героїнь у нову мораль і культуру. Цей процес представники різних хвиль імміграції переживають по-різному, дослідники мультимедійних текстів переважно пояснюють це параметрами вікової психології. Отже, коріння конфліктів матері та доньки вбачають переважно у сфері індивідуальних психологічних комплексів чи серед виявів соціальної психології. У текстах Емі Тан цей конфлікт ускладнений тим, що його учасниці змінюють своє ставлення до культурних кодів патріархальної та “нової” моралі.

Опозиція цих понять зумовлена не лише зміною культурної парадигми під час “відкриття Америки”, – у системі персонажів “Дочки костоправа” вона реалізується і в межах “автохтонного” культурного простору. Конфлікт ЛюЛінг з її матір'ю, спричинений їхнім різним ставленням до норм родової моралі, загострився ще на батьківщині, у докомуністичному Китаї. До речі, саме донька займала в ньому позицію конформістську, тоді як мати чекала від неї спротиву патріархальним звичаям. У пізнішому протистоянні дорослої ЛюЛінг та її доньки Рут саме мати, по кількох десятиліттях життя в Америці, апелює до родової пам'яті, вимагає від доньки поваги до етнічного коріння, в той час як Рут надає перевагу поведінковим та моральним стереотипам своєї “нової матері” – Америки.

Комунікативний розрив між матір'ю та донькою втілений у романі не тільки засобами психологічної мотивації: авторка увиразнює його характеристикою мовлення персонажів. Маленька ЛюЛінг на історичній батьківщині краще, ніж інші родичі розуміла мову жестів, якою спілкувалася її німа вихователька й матір. Утім, коли Гу намагалася втримати дівчину від хибного вчинку, ЛюЛінг симулювала нерозуміння мови жестів, знехтувала й письмовим посланням Гу й тим пришвидшила катастрофічний фінал її життя. У Сан-Франциско 1990-х років комунікативні проблеми представлені інше. Вісімдесятиліття ЛюЛінг виявляє опозицію оточенню тим, що природно володіючи англійською, у розмові з донькою Рут часто переходить на китайську і тоді називає некітайців “іноземцями”. Рут взагалі рідко користується рідною мовою: показово, щоб прочитати написані китайською мовою материнські спогади, вона потребує допомоги перекладача.

Естетичний інтерес Е. Тан до мотиву мови в романі “Дочка костоправа” не випадковий. В есе “Рідна мова” (Mother Tongue) [6], згадуючи власний підлітковий невроз з приводу “неправильної” англійської вимови своєї матері, письменниця ставила гострі питання про стереотипи мовної поведінки, відносність мовних норм,

про право кожного говорити “своєю мовою”. Цьому творові-спогаду належить помітне місце в мультикультурній есеїстиці, автори якої обстоюють ідею “межової свідомості” (border consciousness) та відповідного їй мовного втілення.

Долі жінок трьох поколінь у романі “Дочка костоправа” авторка представила за принципом “китайської скриньки”: цим поняттям нерідко характеризують багатшарову композицію постмодерних творів. Таке визначення правомірне для структури цього роману, адже крізь побутовий контекст лінії Рут, що є в ньому постійно проступають мета-історичні шари оповіді. Крім того, основна роль у задумі твору належить дискурсові пам’яті, а на думку американської дослідниці Енн Коулі, природу спогаду в літературному творі якнайкраще увиразнює саме метафора китайської скриньки” [7, с. 141].

Історії матері, доньки та бабусі в аналізованому романі належать різним часово-просторовим площинам, але мають очевидну типологічну єдність: жодна з колізій не відповідає жанровим стереотипам “історії успіху” чи хроніки “шляху нагору”. Імпульсом до спогадів кожної з героїнь є ситуація глибокої духовної кризи. Усвідомлення її причин та пошук шляхів до збалансованого її подолання відбуваються саме у процесі спогадів, переважно пов’язаних з роками дитинства та ранньої юності. Порада Гу – “людина мусить знати, як усе починалося” – ключова для відображених у творі процесів. Для кожної з героїнь у зверненні до дитячих спогадів прихована надія на духовне зцілення, хоч емотивні домінанти цих ретроспекцій та їхня предметна сутність вельми різняться.

У найглибшій схованці “китайської скриньки” – трагічна історія Гу, або Дорогої Тітоньки. Це вона дивиться на читача зі старовинної фотографії, зробленої в переддень її весілля, і спершу ЛюЛінг, а згодом Рут побачать у її рисах власні: “Her face, her hope, her knowledge, her sadness, – they were mine” [8, с. 237]. Гу – донька лікаря-костоправа, представника давньої і шанованої у Китаї професії. Зі скупих спогадів, які вона написала для ЛюЛінг, зрозуміло, що всупереч традиції, за якою у Китаї виховували доньок тільки жінки, Гу росла під батьковою опікою. Той не тільки навчив її грамоти, – безпрецедентний учинок для китайської провінції початку ХХ століття, – а й ділився з нею секретами своєї професії, і вона охоче й успішно допомагала батькові.

Саме сімейне виховання сформувало в дівчині почуття власної гідності. Самостійна й рішуча Гу відмовилась виходити за багатого трунаря Чанга, а покохала молодшого сина з родини виробників знаменитої китайської туші. Через підступність мстивого трунаря Гу враз утратила і батька, і нареченого, які загинули під час розбійного нападу на її весільну процесію. Після невдалої спроби самогубства, скалічена й спотворена жінка залишилася в родині свого чоловіка відданою нянькою при новонародженій дочці, яку в дочерила старша сестра загиблого. Німа Гу, крім мови жестів, володіє й мовою ієрогліфів. Проте правдивий запис її історії, в якому вона застерігатиме ЛюЛінг від шлюбу зі спадкоємцем убивці своїх рідних, довго залишиться непрочитаним. Функція спогадів цього “тексту в тексті” різна: ЛюЛінг винесе з нього вічний тягар провини перед матір’ю, в той час як Рут за багато років сприйме його як міф стоїчної мужності. В юному обличчі на старовинному фото бабусі, так само, як і в її долі, онука побачить не лише сум, а й надію.

Якщо в історії Гу є ознаки історико-романтичної оповіді, то лінія ЛюЛінг відповідає канонів сімейної хроніки. З рукопису матері, який Рут забула в шухляді свого столу, постає багатофігурна панорама життя містечка Безсмертного серця неподалік від гори Драконових кісток. Як більшість іммігрантських історій в американській прозі, хроніка найважливіших моментів життя ЛюЛінг мотивує її

подальшу еміграцію. Головні чинники її вибору історичні: як усе її покоління, вона – свідок і жертва соціальних конфліктів, громадянської війни, зламу вікових законів патріархальної моралі. Не менш важливий, проте, чинник психологічний – з дитинства ЛюЛінг інтуїтивно відчувала відчужене ставлення до себе в родині, яка в часи лихоліття взагалі відмовилась від неї. Свідома драми своєї матері, героїня почасти повторює її долю. Каліграфія, якої вона навчилася від німої Гу, зрештою врятує її життя, бо дасть змогу навчатись і згодом працювати в притулку, що його створили американські місіонери. Там вона зустріне своє кохання, і так само, як матір, трагічно втратить його: її коханого розстріляють за відмову коритися новій владі. Еміграція для неї є єдиним шансом на порятунок, хоч американська історія ЛюЛінг сповнена нових випробувань.

Дитячі спогади ЛюЛінг так само поліфункціональні. Найдавніші з них формують образ сільської ідилії, що контрастує з подальшими драматичними перипетіями. Водночас записи про дитинство, які зробила героїня, коли пам'ять вже почала зраджувати її, отже, характеристика “речей, яких я не повинна забувати” (things I must not forget) набуває двозначності; “ненадійність” оповідачки примножена також її підсвідомим бажанням виправдатись перед пам'яттю матері та перед власною донькою. Така двозначність нарації провокує читацьку свідомість до сумніву й спонукає до власної інтерпретації ретроспекцій.

Рут Янг також має підстави відчувати провину перед ЛюЛінг. Поверхня “китайської скриньки” в структурі роману належить її історії. Рут достоту непримітна, маленька частка сучасного масового суспільства, в міру щаслива й нещасна і в особистому, і в професійному житті. Щорічна втрата і відновлення голосу, що переживає Рут, має очевидний метафоричний сенс, – хоч у фокусі зображення зріла особистість, вона ще не знайшла себе. Як літературний редактор видань з прикладної психології, Рут набула в цих питаннях неабиякого досвіду, проте не спроможна подолати набутих у дитинстві комплексів і налагодити стосунки з власною матір'ю.

Відповідно до стереотипів прикладного психоаналізу, Рут підсвідомо й свідомо звинувачує у своїх невдачах матір, вважає себе жертвою її деспотичного, авторитарного характеру. Фройд справді вбачав у батьківському й материнському почутті любові до дітей вияв нарцисизму і форму насолоди. Змальована в романі Е. Тан любов матері до доньки, за цією схемою, є заміником втраченого нарцисизму власного дитинства [9, с. 69]. Деякі елементи самоідеалізації можна побачити в дитячих спогадах ЛюЛінг про її життя в селищі Безсмертного серця. Але семантика спогадів Рут Янг про її американське дитинство свідчить про інше. Хоч особисті комплекси ЛюЛінг вплинули на її стосунки з донькою, їх дещо компенсувала китайська традиція виховання. Згідно з нею, особистість наділена великою персональною відповідальністю – чи йдеться про ділові, чи про сімейні стосунки. За такої настанови в дитини зменшується можливість вибору, адже, почавши справу, вона почувається зобов'язаною довести її до кінця, а батьківський імператив стає заporукою її успіху. Так в історії фізичної травми, якої зазнала мала Рут на шкільному майданчику, саме винахідливість і вимогливість матері допомогли дівчинці подолати біль і завоювати симпатії однолітків.

Цей епізод дитячих спогадів головної героїні пов'язаний чи не з найекзотичнішою формою мовлення, про яку йдеться в романі – Рут-школярка, тимчасово втративши голос, спілкується з однокласниками знаками, намальованими на піску. Як багато інших стильових елементів, ця деталь функціонує не лише на психологічному, а й на міфопоетичному рівні нарації. У спілкуванні з ровесниками гра знаків на піску долає психологічний розрив між Рут і світом, але в замкненому просторі материнської

кімнати такі ж знаки набувають магічної сили ритуалу – адже ЛюЛінг вірить у здатність дочки спілкуватися з духами предків і використовує її як медіума.

У більшості мультикультурних текстів можна знайти відтворення традиційної обрядовості тієї чи тієї етнічної спільноти, і в романі Е. Тан ці елементи є в кожній із сюжетних колізій: весілля Гу, сватання та ворожіння в історії ЛюЛінг, спілкування Рут з духами. На вимогу матері Рут розмовляє з духом бабусі, “відповіді” якої на важливі запитання записує на вкритій піском таці. За китайською традицією, як свідчать дослідники, абсолютна *довіра* духам предків, визнання їхньої участі в житті живих, по суті замішають *віру* у звичному для європейців сенсі [10, с. 16]. Отже, для ЛюЛінг магичні ритуали – не забобон, а сакральне дійство, яке вона щораз щиро й глибоко переживає. Рут же зухвало грає, маніпулює матер’ю, записуючи на піску “повідомлення”, вигідні для неї самої. Вдаючись до пастишу, постмодерної іронії, Емі Тан увиразнює конфлікт матері й доньки. Щоправда, цей епізод дитячих спогадів Рут по-своєму свідчить про її самостійність. Згодом вектор її індивідуального пошуку зміниться, і по всіх роках духовно інертного життя героїня відчує потребу віднайти зв’язок з культурою предків. Спогади про цей неординарний дитячий “бунт” стануть імпульсом для духовних змін.

У згаданій розвідці “Пам’ять і китайські скриньки” Енн Коулі слушно наголошувала важливість у відтворенні дискурсу пам’яті таких художніх деталей, як фотографії, пам’ятні речі тощо. В аналізованому романі вони функціонують вельми активно – забуті рукописи, коштовний перстень, який переходить від матері до доньки, та інші знакові речі. Особлива роль серед них належить загадковій “кістці дракона” (oracle bone). Її магична сила полягає не лише в асоціативному зв’язку з родовою пам’яттю: цей предмет нагадує ЛюЛінг та Рут про селище Безсмертного серця, де розпочалася їхня історія. Крім того, “кістку дракона” використовують, щоб розмовляти з вищими силами. Той, хто знайшов її в глибинах гори Драконових кісток, напевне, був не тільки вмилім сільським костоправом – такі, як він, ставали “вчителями”, носіями вищої мудрості. Згадаймо, що в буддизмі кістка наділена особливим сакральним змістом, про що свідчить відоме китайське прислів’я – “даосизм – це серце, буддизм – кості, конфуціанство – плоть”. Знайти магичну кістку дракона – означає віднайти зв’язок зі світом минулого, навіть якщо єдиний міст, яким для цього можна скористатися, – це спогад і вдячна пам’ять.

Імператриця Японії Мітіко в доповіді для 26-го Конгресу Міжнародної Ради з питань книг для дітей, писала про те, як дитячі спогади допомогли їй “у зведенні мостів і до людей, і до себе самої” [11, с. 24]. Ця метафора, на нашу думку, не тільки виразно передає зміст і функції дитячих спогадів у аналізованому романі Емі Тан, – вона може бути визначенням семантики цього прийому в багатьох творах сучасної мультикультурної прози.

1. *Высоцкая Н. А.* От “универсума” к “плюриверсуму”: смена культурной парадигмы в США // Американский характер. Традиция в культуре. М., 1998.

2. *Висоцька Н.* Сходження на золоту гору: штрихи до портрета азіато-американської культури // Слово і час. 2001. № 9.

3. *Бідасюк Н. В.* Індійська література в американському “мейнстрімі” // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Хмельницький, 2006. Вип. 2.

4. *Прозоров В.* Этнокультурная принадлежность в глобализированной Америке: данность или выбор? // Американские исследования. Ежегодник – 2003. / Под ред. Ю. В. Стулова. Мн., 2004.

5. *Sujec Carol.* Excavating Memory, Reconstructing Legacy // <http://worldlandi.Com/specialreport/bonecut/bonecut.Html>

6. *Tan Amy. Mother Tongue* // NTC's Anthology of Non-fiction / J. B. Gordon, K. Kuchner – NTC Contemporary Publishing Group, 1996.
7. *Colley Ann C. Memory and the Chinese Boxes* // Наук. Спадщина проф. Ю. О. Жлуктенка та сучасне мовознавство. К., 2000.
8. *Tan Amy. The Bonesetter's Daughter*. New York, 2001.
9. *Мітчелл Джуліет. Психологія і фемінізм*. Львів, 2004.
10. *Маслов А. А. Страна без религии* // Маслов А. А. Китай: Укрощение драконов и сакральный экстаз. М., 2003.
11. *Ї Величність Імператриця Мітіко. Будувати мости*. Токіо, 1998.

CHILDREN'S MEMORIES IN AMY TAN'S NOVEL *THE BONESETTER'S DAUGHTER*

Nataliya Zhluktenko

In “The Bonesetter’s Daughter” (2001), like in her other family sagas, the Chinese-American novelist Amy Tan writes about human connections rather than cultural dichotomies. The narrative unwinds life stories of three women, who were bound up with mother-daughter conflicts. The setting is broad and presented through the episodes of Chinese history before and through the 20th-century civil war as well as through the immigration story of LuLing and the American story of her daughter Ruth. Childhood and youth memories function both on the psychological and cultural levels of interpretation. In each case the mother’s past helps the reader to understand the character’s nature and reveal her relations with her daughter. For both daughters, LuLing, and Ruth, their mother’s childhood memories are the way to heal their own childhood traumas and their relations with each other. The metaphoric net of childhood memories ties up the three-partite novel. Each layer of retrospection resurrects an important part of Chinese-American cultural memory, which turns Amy Tan’s story into a real saga rather than a female story. To perceive the artistic value of childhood memories in this text, one has to rely not only on the psychoanalytic approach but on cultural anthropology, which helps to assess the symbolism of Amy Tan’s style.

Key words: mother-daughter relations; psychological complex; childhood memories; patriarchal morality; retrospection; cultural anthropology.